

„A KORONÁT MINDIG A KIVITELEZÉS TETTE FÖL”

INTERJÚ MUKA ISTVÁN FAANYAGVÉDELMI SZAKÉRTŐVEL¹

Kovács Gergely: Hogyan került az OMF kötelékébe?

Muka István: Az Országos Műemléki Felügyelőséghez egy faipari, szakmabeli ismeretség alapján jelentkeztem meghallgatásra. Több jelentkező közül választottak ki, így 1964. január 1-jétől az OMF Központi Műhelyében dolgozhattam asztalos művezető beosztásban. A Műhely telephelye ekkoriban a budavári Tárnok utca 7. szám alatt (a jelenlegi iskola helyén), három félig romos épületben volt. Az OMF hivatalvezetőségének korábbi döntései alapján az ipari tevékenységre alkalmatlan épületek helyett a XI. kerületi Soproni út 156. (jelenleg Talpas utca 4.) számú telkeken új, az IPARTERV által tervezett földszintes épülecsoporthoz építettek, ami irodaépületből, asztalos-, lakatos-, gépkocsiszerelő-műhelyből, raktárakból állt. 1964 augusztusában megkezdődött a gépek, berendezések leköltöztetése a Tárnok utcai telephelyről. A meglévő és a fejlesztés során beszerzett gépek, berendezések elhelyezése az ismert és a várható technológiai folyamatok figyelembevételével történt. Az asztalos gépműhely (kéziműhely) gépeinek elhelyezésénél, a technológiai sorrend kialakításánál hasznosnak bizonyult, hogy az általános iskola elvégzése után felvettek az újpesti Faipari Technikumba, még ha tanulmányaimat az első év után családi okok miatt meg is kellett szakítanom. Mintakészítő asztalos² iparitanulónak jelentkeztem, és 1952-ben szakmunkás-bizonyítványt szereztem. Munkahelyeimen (MÁV Landler Jenő Járműjavító Üzem,³ Ganz Villamossági Gyár) mintakészítő asztalosként részt vettem például a 424-es mozdony gőzhenger mintájának elkészítésében, majd később öntödei munkájában is, vagy az ún. 43-as típusú (licenz) villamosmozdony öntőmintájának elkészítésében. 1961–1963 között a Ganz Villamossági Művek Műszaki Ellátó Üzemnél fejlesztő technológusként dolgoztam. A korábbi munkahelyeimen szerzett ismeretek, tapasztalatok későbbi munkáim során széles látókört biztosítottak. Minden érdekelt, fiatalok voltunk, a műemlék-helyreállítás pedig csodálatos dolog.

F. Dóczi Erika: Kérjük, meséljen az OMF Központi Műhelyéről.⁴

MI: A Központi Műhely az OMF önálló szervezeti egységeként (építésvezetőség) működött, saját pénzügyi-munkaügyi jogosultsággal. Szakmai irányítását a Kivitelezési

¹ Az interjút F. Dóczi Erika és Kovács Gergely készítette 2023. július 14-én. A leíratot készítette, a szöveget gondozta és lábjegyzetekkel ellátta: F. Dóczi Erika és Kovács Gergely. Szerkesztette Markója Csilla (HUN-REN BTK MI).

² A mintakészítő asztalos magasabban kvalifikált, mint az épület- vagy bútorasztalos.

³ Az Istvánfalvi Főműhelyt a második világháború után átnevezték.

⁴ A Központi Műhelyhez ld.: Mende Ferenc: A magyar műemlékvédelem szervezete és annak főbb jellegzetességei. *Az Egri Nyári Egyetem előadásai 1980.* Budapest–Eger, 1981. 29.

1. Muka István az interjún, 2023. © MÉM MDK, Tudományos irattár, Lymbus, Iltz. K 2072

Osztály, műszaki irányítását 1964–1970 között a műhely vezetője, az asztalos művezető, a lakatos művezető és az általános technikus végezte. A műhely vezetői 1964–1969 között: Szekeres Béla gépészmérnök, Pálik Károly építészmérnök⁵ és Barna Gyula építészmérnök,⁶ aki a Visegrádi Építészvezetőség élén állt. 1970–1985 között én vezettem a Központi Műhelyt faipari technikusként, faanyagvédelmi szakértőként. A munkaköri leírásomban szerepelt, hogy a felméréseket továbbra is nekem kell végezni. A művezető felelt az emberekért és a tervekkel együtt a munkákért; ez egy építészvezetői beosztás volt.

A műhely egy asztalos- és egy lakatosműhelyből állt. Ezeknek a szakipari részlegeknek a feladata a Kivitelezési Osztály önálló egységeinek (hét építészvezetőség)⁷ a

⁵ Pálik Károly. A visegrádi Salamon-torony 1963–1966 közötti helyreállítása során az OMF Visegrádi Építészvezetősége négy főépítészvezetőjének egyike. A nagybörzsönyi Szent István-templom és a kiskunhalasi szélmalom 1965–1966-os helyreállításának építészvezetője. A hegymagasi Sárközy-présház 1974-es állagmegóvásának árelemzője. Utóbbi tevékenységéhez ld.: Kiss József: Dr. Örsi Károly (1937–2015) okl. kertészmérnökre, kertépítészre emlékezve. *Műemlékvédelem*, 59. 2015. 388.: „Az árelemző munkát Pálik Károly végezte, és tanított a költségvetés készítés rejtelmére, akkor, amikor még pl. egy burkolatépítéshez a kő kitermelési helyétől számítottuk a költségeket, tehát ehhez tisztában kellett lennünk a bányának nemcsak helyzetével, de tulajdonságaival is.”

⁶ Barna Gyula. 1961 negyedik negyedévében ő vette át Erdei Ferenc helyét az OMF Igazgatási Osztályán, majd 1962 elején Korányi Attila lépett a helyére. Később az OMF Budapesti Építészvezetőségnek munkatársaként a nagybörzsönyi Szent István-templom, valamint a nógrádsápi római katolikus templom 1968-ra befejeződött helyreállításának építészvezetője, továbbá a felsőörsi római katolikus templom felújításának műszaki ellenőre.

⁷ 1962-ben: Visegrád, Sopron, Pécs, Eger, Sümeg, Gyula, Kiszvárd; Muka István szóbeli közlése alapján a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években az alábbi építészvezetőségek voltak: 1. Visegrád (Kiss László,

2. A Központi Műhely egykori Talpas utcai telephelye 2012-ben. © Bélavári Krisztina felvétele – MÉM MDK

tevékenységéhez szükséges szakipari munkák (faszerkezetek, ajtók, ablakok, lépcsők, lakatosszerkezetek, vaskapuk, rácsok, kovácsolt pántok, vasalatok), tervek vagy mintadarabok elkészítése, szükség esetén azok helyszíni összeépítése volt. A Központi Műhely szakipari részlegei a Kivitelezési Osztály által összeállított, valamint az OMF tervtanácsa által elfogadott terveken szereplő fa- és fémszerkezetek legyártását végezték. Az osztály által megküldött, határidős kiviteli tervek ismeretében, az építésztervezőkkel történt tervezgettetés és a helyszíni felmérés után minden fa és fém nyílászáró szerkezetről 1:1 léptékű műhelyrajz készült, amelyek a szerkezeti kapcsolatokat (csapolások, kötések, tagozatok, profilok) is meghatározták. A helyszíni felméréseket a művezetők, a műhelyrajzokat a technikus és az átvitelező, a gyártást a gépműhely, a szerkezet összeépítését pedig a kéziműhely végezte. Az új szakipari telephely létesítése során sok problémával, például anyag- és szerszámmhiánnyal, faanyagbeszerzési nehézségekkel küzdöttünk. Műemlékes szakmai körökben közismert, hogy a 19-20. század fordulóján az ajtó- és ablakszerkezetek nyíló szárnyait, borításait, ajtóbetéteit díszítéssel, ún. profilozással készítették. A korabeli technológia szerint a díszítőprofilozásokat kézi, ún. profilgyaluval alakították ki, amelyek tájegységenként és városonként is változtak, és ma már nem használatosak. Miután az eredeti díszítőprofilok alkalmazása alapkövetelmény volt, egy univerzális késtartó terveztetésével és legyártásával az asztalos élező műhely egyedileg köszörülte a profilkéseket.

Rusznay Károly, 1969-től Fieszl Béla; 1967-1968 között Barna Gyula vezette, akkor tartozott hozzá Budapest és a Központi Műhely is), 2. Sopron (Marosi László, Szalai József, Orosz József), 3. Nyíregyháza (Koroly József), 4. Szombathely (Rozinák Ernő), 5. Eger (Kovács András, Négýessy Zoltán), 6. Székesfehérvár (Szántó István, Gáspár László), 7. Pécs (Takács György).

3. Karcsa, református templom, 2000. © Galacanu Efstatia felvétele – MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 189.460N

Ilyenek voltak a napi problémák, ilyen munkákat kellett akár a művezetőnek, akár az asztalosoknak elvégezni. Abban az időben az anyagbeszerzés sem ment könnyen. Az 1970-es években az egész országban nagyon nehéz volt faanyaghoz jutni, azt kizárólag a kijelölt ERDÉRT-en⁸ keresztül lehetett beszerezni. Az OMF úgy kapott segítséget, hogy egy kapcsolatom útján felkereshettem a vállalat vezérigazgatóját, és a meghallgatás után a hivatalt „kiemelt gyártóként” kezelték, ami könnyebben jutott faanyaghoz. Nagyon sok olyan gyártmányt kértek tőlünk, amit korábban nem alkalmaztak;

⁸ Az 1951-ben alapított vállalat 1953-tól Erdőgazdasági és Faipari Értékesítő és Készletező Vállalat (ERDÉRT) néven a fa-nagykereskedelem központi szervezete volt, ami az államosításra került erdők, faipari vállalatok és a faanyagot felhasználó vállalatok egységes magyar szabvány szerinti ellátására alakult. A későbbiekben nemcsak fakereskedelmi tevékenységet látott el, hanem faanyag-gazdálkodással is foglalkozott, tehát iparifa termeléssel és forgalmazással is.

a templomokhoz például rengeteg faszindelyre volt szükség. Sem itthon, sem a környező országokból nem tudtunk zsindehyt szerezni, ezért megpróbálkoztunk annak házilag történő gyártásával, egy idő után pedig az egész országot mi láttuk el faszindelylyel. A zsindehyt általában hasítással készítik,⁹ mi viszont fűrészeléssel dolgoztunk, és mivel átvágtuk a szálakat, olyan technológiát kellett kidolgozni, ami késleltető hatású tűzvédelmet ad, másrészt a felület- és a faanyagvédelmet is biztosítanunk kellett. Kezdetben összepréselték a faszindelyben lévő olajat, majd, amikor felrakták a tetőre, az olaj a hőségtől kiolvadt, és ráfolyt a falra. Végül sikerült áthidalni a problémát: a MÁV Faterítő Vállalat dombóvári részlegével kidolgoztattunk egy olyan technológiát, amivel ki lehetett vonni a fa sejtüregében lévő plusz olajat, és megszűnt ez a csöpögés.

Az évtizedek során számtalan műemlékes építész tervét valósítottuk meg. Minden esetben javaslatot tettünk a tervezett szerkezet anyagára, illetve szakszerű összeépítésére, és a közös munka során valamennyi résztvevővel jó kapcsolatot alakítottunk ki. A műemléképületek helyreállítási terveinek túlnyomó részét az OMF Tervezési Osztálya készítette. Sokat dolgoztunk együtt Sedlmayr Jánossal, Erdei Ferencsel, Koppány Tiborral, de ugyanilyen jó kapcsolatot ápoltunk a műemlékfelügyelőkkel vagy az építésvezetősekkel. Egymásra voltunk utalva, és természetesen mindenki arra törekedett, hogy a legjavát adja a munkájának. A Kivitelezési Osztállyal is nagyon jó volt a munkakapcsolat, Havassy Pál főmérnök sokat segített nekünk. Ezen felül számos műemlék-felújítást végzett a VÁTI Műemléki Osztálya, amelynek vezetője Rados Jenő, majd Dragonits Tamás¹⁰ volt, valamint a műegyetem tanárai, Hajnóczi Gyula vagy Istvánfi Gyula¹¹ is több helyreállítást tervezett.

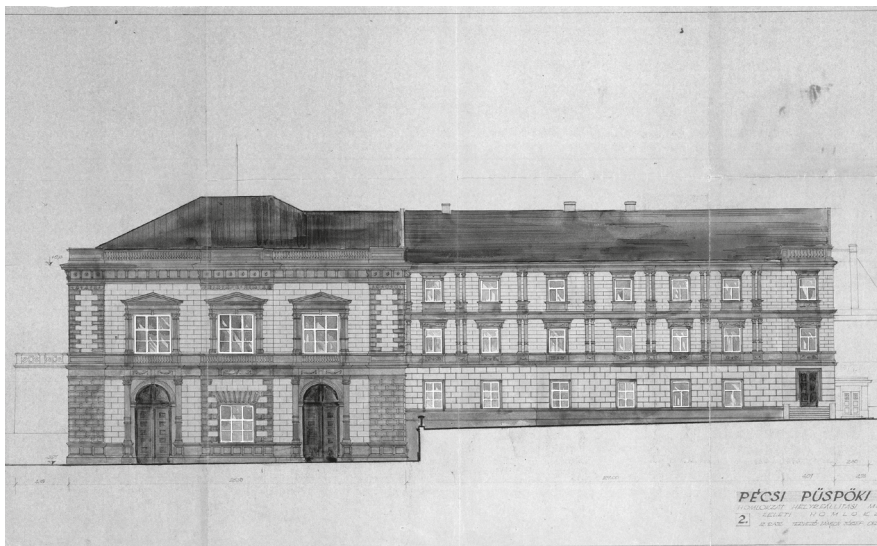
Az OMF hivatalvezetése a megnövekedett szakipari és restaurátori feladatok elvégzése, valamint a kapacitás növelése érdekében elrendelte a Központi Műhely bővítését, ami – a fejlesztés első etapjában – a műhely irodaépületére tervezett emeletráépítés formájában valósult meg.¹² A felépült üzemszében a Központi Műhely keretében

⁹ A fűrészt és főleg a hasított zsindehyről ld.: Pomozi István: A hasított zsindehykészítés technológiája. *Műemlékvédelem*, 26. 1982. 84–87.

¹⁰ Dragonits Tamás (1924–), építészmérnök. 1942–1948 között végezte el a műegyetemet, a háború alatt Svédországban töltött hosszabb időt. Hazatérése után bekapcsolódott a budai Várnegyed rehabilitációjába. Az 1960-as években az egész ország műemlékeire kiterjedő iroda jött létre a VÁTI-ban a vezetésével. Vári munkái mellett számos vidéki városban tervezett lakóépületeket (Szeged, Sopron), várak helyreállításával (Siklós, Sárovar, Egervár) és számtalan templom felújításával (Egervár, Pápa, Esztergom, sok kisebb plébániatemplom) foglalkozott. Népi műemlékek és dunántúli kastélyok-kúriák átfogó vizsgálatát irányította.

¹¹ Istvánfi Gyula (1938–), építészmérnök, egyetemi tanár. 1964: BME Építészettörténeti Tanszék, 1989–1996: Építészettörténeti és Elméleti Intézet igazgatója, 1996–2003: az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék vezetője.

¹² 1964-ben nyitott tárolószíneket emeltek Kriszt György tervei szerint, vö.: Kriszt György: *OMF, Központi Műhely. Nyitott tároló színek beépítési munkái*. Kézirat. Budapest, 1964. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 2050.; 1967-ben készült munkákhoz ld.: *OMF, Központi Műhely. Fa restaurátor részleg átalakítása*. Kézirat. Budapest, 1967. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 37910.

4. Pécs, püspöki palota, keleti homlokzat színezett helyreállítási terve 1:100 © MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 33575

a Farestaurátor Csoport felvételére kaptunk utasítást. Ez a részleg az 1970-es évek elején tíz-tizenkét fős létszámmal alakult meg Markl Károly faszobrász-restaurátor vezetésével, és olyan munkákat végzett el, amit a Tudományos Osztály Restaurátor Csoportja nem tudott elvállalni, mert kevesen, összesen heten vagy nyolcan voltak.¹³ A fejlesztés második etapjában pedig teljes egészében beépítették a műhelyépületet,¹⁴ ekkor a központi raktár is odaköltözött. Az egész ország anyagszállítását a Központi Műhelyen keresztül végeztük. Nálunk voltak a tehergépkocsik, a sofőrök, az anyagok beszerzését és szállítását viszont a központból irányították.

Később a farestaurátor csoport mellett szükség volt egy díszműlakatos csoportra, valamint egy díszműbádogos részlegre is. Ezekbe úgy kellett összehalászni az embereket hirdetésekéből, kapcsolatokon keresztül, mert olyan kollégákat kerestünk, akik értettek a kézi munkához (hiszen a korai épületeken mindent kézzel csináltak, így nekünk is mindent így kellett elkészíteni). Nagyon jó szakembereket sikerült összeválogatni. De miután nagy volt az igény, gépesíteni kellett a munkát, amihez rengeteg célgépet szereztünk. Ezekhez a hivatalvezetés teljes mértékben hozzájárult.

Nagyon sok munkánkat követendő példaként említették. Az asztalosműhellyel kezdeném. A kezdet kezdetén a büki kastély asztalos munkáit végeztük el: ajtókat, ablakokat gyártottunk, és az országban először készítettünk táblás parkettát, amihez

¹³ A Központi Műhellyel párhuzamosan működött a Tudományos Osztályhoz tartozó Szakrestaurátori Csoport a különböző restaurátorműhelyekkel, amelyhez ld.: Végh Alpár Sándor: Műkincseink bánják. Restaurátorok óráberben. *Magyar Hírlap*, 1978. október 29. 11.

¹⁴ Ld. Budai Tibor: *OMF, Központi Műhely. Emeletráépítés, kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1973. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 12871.

ki kellett alakítani a megfelelő technológiát.¹⁵ Ehhez gépekre, szerszámokra volt szükség, és mindezt önállóan kellett előállítani, mert az építészek között és a Kivitelezési Osztályon sem volt olyan dolgozó, aki ehhez értett volna. Az egész ország területén dolgoztunk. Kiemelném a siklósi vár asztalos munkáit,¹⁶ Pécssett a Sallai utca 35. számú épületet, a ferences kolostor munkáit,¹⁷ a barbakánt.¹⁸ A püspöki palotához 108 ablakot gyártottunk.¹⁹ Sopron egész belvárosában az összes asztalos-lakatos kivitelezési munkát mi csináltuk (Storno-ház,²⁰ Reipál-ház,²¹ Tábornok-ház,²² Gambrinus-ház²³

¹⁵ Ld. Sándy Péterné: *Bük, Szapáry-kastély. Asztalos munka rajzi anyaga*. Kézirat. Budapest, 1966. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 16284.

¹⁶ Ld. Dragonits Tamás: *Siklós, vár. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1963. MÉM MDK, Tervár, ltsz.: D 13051.

¹⁷ Mai cím: Rákóczi út 3. – Ferencesek utcája 35. Asztalosmunka tekintetében ld. Kiss Tibor: *Pécs, Ferences kolostor. Átalakítás, kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1965. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 5650, D 5653.

¹⁸ Ferenczy Károly (illetve Kriszt György, Komjáthy Attila, Vándor András) tervezésében 1969–1973. Az asztalos- és lakatosmunka vonatkozásában ld.: Ferenczy Károly–Kriszt György–Komjáthy Attila–Vándor András–G. Sándor Mária: *Pécs, barbakán. Helyreállítási tervdokumentáció I. ütem*. Kézirat. Budapest, 1969. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: 33707.

¹⁹ Sámson József: *Pécs, püspöki palota. Helyreállítás*. Kézirat. Budapest, 1963. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 33604. (Muka István aláírásával az átadás-átvételi jegyzőkönyvön).

²⁰ Az asztalos és lakatos konszignációkhoz, ajtótervekhez, illetve asztalos részlettervekhez ld.: Koppány Tibor: *Sopron, Storno-ház. Helyreállítás. Engedélyezési tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 31888. Vö.: Uő: Storno-ház, Sopron. *Magyar Építőipar*, 35. 1986. 72.: a kivitelezési munkálatokat az OMF Soproni Kirendeltsége végezte.

²¹ Az asztalos- és lakatosmunkák terveihez ld.: Kissné Nagypál Judit: *Sopron, Reipál-ház. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1973. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 42999. Vö.: Sedlmayr János: Nagypál Judit építész helyreállításai. *Műemlékvédelem*, 25. 1981. 262–275., különös tekintettel: 268–271.

²² Asztalos- és lakatosmunkák megjelennek az alábbi dokumentációkban: Sedlmayr János – Földesi Csongor – Vándor András – Gergelyffy András: *Sopron, Tábornok-ház. Helyreállítás I. ütem*. Kézirat. Budapest, 1974. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 34057; Sedlmayr János – Vándor András – Gergelyffy András: *Sopron, Tábornok-ház. Helyreállítási tervdokumentáció II. ütem*. Kézirat. Budapest, 1975. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 21667; Sedlmayr János – Vándor András – Kiss József: *Sopron, Tábornok-ház. Helyreállítás. Hátsó szárny, III. ütem, kiviteli terv*. Kézirat. Budapest, 1975. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 21688. Vö.: Sedlmayr János: Az ún. „Tábornok-ház” helyreállítása Sopronban. *Műemlékvédelem*, 24. 1980. 211–225.

²³ Az építész szavaival: „Utolsó nagy soproni munkám a Gambrinus-ház tervezése volt. [...] Igen sok öröme teltt ezen épület helyreállításán kutatónak, tervezőnek, és az itt még meglevő igen jó kivitelezőgárdának.” – Valter Ilona: Schönerné Pusztai Ilona hetvenéves. *Műemlékvédelem*, 49. 2005. 290–294. A kivitelezést az OMF Soproni kirendeltsége (Orosz József vezetésével), a szakipari munkákat az OMF Antikart Leányvállalata végezte. Ld.: Schönerné Pusztai Ilona: *Sopron, Gambrinus-ház. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1983. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 36232; Schönerné Pusztai Ilona: *Sopron, Gambrinus-ház. Naplómellékleti terv*. Kézirat. Budapest, 1986. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 36231; Schönerné Pusztai Ilona: *Sopron, Gambrinus-ház. Befejező helyreállítási terv*. Kézirat. Budapest, 1988. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 36221.

stb.). Az összes építésszel dolgoztunk, aki Sopronban tervezett. Mondhatnám még a szerencsi várat,²⁴ a kékedi kastélyt,²⁵ vagy a Miskolc-avasi templomot.²⁶ Nagyon büszkéek voltunk a ráckeei Savoyai-kastély munkáira, amit Rados professzor tervezett, és nagyon szép munka volt.²⁷ De az OMF székház ablakait is a Központi Műhely készítette el.²⁸

FDE: Hányan dolgoztak a Központi Műhelyben?

MI: Olyan 65–70 fős létszám volt. Ebből általában 20–25 fő volt asztalos, arra volt a legnagyobb igény. A lakatosműhely általában kapukat, rácsokat, bejárati ajtókat,

²⁴ Dokumentációk, amelyekben asztalos- és lakatosmunkára vonatkozó tervanyag található: Valter Ilona – Erdei Ferenc – Vándor András: *Szerencs, Rákóczi-várkastély. Kultúrterem és szálloda*. Kézirat. Budapest, 1969. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 31795.; Erdei Ferenc: *Szerencs, Rákóczi-várkastély. Főépület helyreállítás, III/3. ütem*. Kézirat. Budapest, 1985. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 37863.; Oláh Zoltán – Vitályos Ágnes – Vándor András – Örsi Károly: *Szerencs, Rákóczi-várkastély. Helyreállítás, befejező ütem*. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 31826. Vö.: Erdei Ferenc: A szerencsi vár helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 23. 1979. 205–215.; Apátságából vár, várból múzeum, diákszálló, étterem... A szerencsi vár története és újkori rekonstrukciója. <https://epiteszforum.hu/apatsagbol-var-varbol-muzeum-diakszallo-etterem-a-szerencsi-var-tortenete-es-ujkori-rekonstrukcioja> (letöltés ideje: 2023. november 11.)

²⁵ M. Anda Judit (VÁTI): *Kéked, Melczer-kastély. Helyreállítás, engedélyezési tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1981. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 19655.; M. Anda Judit (VÁTI): *Kéked, Melczer-kastély. Helyreállítás, kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1982. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 19656.; M. Anda Judit (VÁTI): *Kéked, Melczer-kastély. Helyreállítás, kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1984. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 34815.; M. Anda Judit (VÁTI): *Kéked, Melczer-kastély. Helyreállítás, módosított kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1985. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 34827. Vö.: Kiss Sándor: Kastély a határon. *Magyarország*, 20. 1983. 20. (06. 12.) 21. Régész: Juan Cabello, Feld István, Simon Zoltán, építész: M. Anda Judit; a helyreállítási munkák 1990-re készültek el.

²⁶ Ferenczy Károly – Vándor András: *Miskolc-Avas, református templom. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1974. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 26097 és D 33483.; Pomozi István: *Miskolc-Avas, református templom. Berendezési tárgyak restaurálási terve*. Kézirat. Budapest, 1979. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 23718.; Erdei Ferenc – Vándor András – Rudnai Péter – Gléz Dezső – Jámborné Szikra Éva: *Miskolc-Avas, református templom. Helyreállítási tervdokumentáció, tervekiegészítés*. Kézirat. Budapest, 1980. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 26063 és D 33477; Erdei Ferenc: *Miskolc-Avas, református templom. Ablaktervek*. Kézirat. Budapest, 1982. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 33505. Vö.: Ferenczy Károly: Tűnődés az Avason. *Műemlékvédelem*, 23. 1979. 179–181.; Urbán István: Szerkezettervezési (statikus) munka a műemlékek helyreállításánál. *Műemlékvédelem*, 26. 1982. 70–83.

²⁷ Rados Jenő (VÁTI): *Ráckee, Savoyai-kastély. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1963. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 9098.; Rados Jenő (VÁTI): *Ráckee, Savoyai-kastély. Alkotóházzá alakítás*. Kézirat. Budapest, 1973–1974. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 20578, D 33902, D 33903, D 33905.; Rados Jenő (VÁTI): *Ráckee, Savoyai-kastély. Alkotóházzá alakítás*. Kézirat. Budapest, 1982. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 33904.

²⁸ A Táncsics Mihály utca 1. számú épület helyreállítását, illetve OMF-székházzá alakítását Erdei Ferenc és Havassy Pál tervezte. A munkálatok 1967–1971 között zajlottak, a belsőépítészet 1987-ra készült el. Az ablakok terveihez ld. Erdei Ferenc – Havassy Pál: *Budapest I., Táncsics Mihály utca 1. Helyreállítási utódokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1968., 1987. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 23640., D 38009.

5. A nagyecski Széchenyi-kastély kovácsoltvas rácsa a Talpas utcai udvarban Barna Imrével. © MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 102.955N

pántokat gyártott. Felmerült, hogy az összes műemléképület kéményein, ablakain rászegező vasalások vannak, amiket régen kézzel készítettek. Ezért megszerveztük a díszműlakatos műhelyt, ami három-négy főből állt, és egy nagyon jó képességű vezetőt sikerült szerződtetni. Felvétele a következőképpen történt: alvállalkozói munkát adtunk ki a Fémmunkásnak, melynek során megismerkedtem Barna Imrével, a csoport vezetőjével, aki éppen kilépőben volt, én pedig rábeszéltem, hogy jöjjön át hozzánk. Az asztalosműhelynél az volt a szerencsénk, hogy találtunk pár olyan öreg mestert, aki még kézzel tanult meg dolgozni, és ezeket a fogásokat át tudta adni a fiataloknak. Elég sok fiatal vettünk föl, akik mind beletanultak ebbe a mesterségbe, és kitűnő szakemberekké váltak.

A díszműlakatos műhelyhez is nagyon szép munkák fűződtek. Az egyik első a nagyecski Széchenyi-kastély nyílászáróinak vasalata és kovácsolt erkélyrácsa volt, valamint a kastély ablakait és táblás parkettáját is a Központi Műhely gyártotta.²⁹ Ez

²⁹ Varga István – Koczás Ferenc – Birkás Antal – Szekeres Sándor – Bánkúti Józsefné: *Nagyecski, Széchenyi-kastély, főépület. Felújítás és helyreállítás, II. ütem. Kiviteli tervdokumentáció*. Kézirat. Győr, 1970. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 23236.

a csoport készítette el a Vörös-kastélyban lévő díszkaput, amelynek tervezését Varga István,³⁰ a Győr-Sopron Megyei Tanács Tervező Vállalat igazgatója végezte.³¹ Nagy sikereket arattunk ezzel a munkával, komoly híre ment. Még ide kell sorolnom a fertődi díszkapuk és az egri Fazola-kapuk restaurálását,³² ahogy az OMF székház bronzkapuját is a díszműlakatos műhely készítette el.³³

A Farestaurátor Csoport a patapoklosi³⁴ és a rakacaszendi³⁵ református templomok festett mennyezetének restaurálásán túl a tákosi³⁶ munkába folyt bele, majd 1981-ben felkérték az OMF-et a rodostói Rákóczi-ház felújítására.³⁷ A helyszíni felmérésre egy

³⁰ Varga István (1927–2005), építészmérnök. Diplomáját 1950-ben szerezte meg a műegyetemen. Építészpályáját 1952-ben a Győri Tervező Vállalatnál kezdte. 1960-tól nyugdíjazásáig a Győr-Sopron Megyei Tanács Tervező Vállalat igazgató-főmérnöke, majd igazgatója. Fontos szerepet vállalt a fertődi Esterházy-kastély, a nagycenki Széchenyi-kastély, valamint a sopronhorpácsi Széchenyi-kastély felújításában, továbbá a győri történeti belváros rehabilitációjában.

³¹ *Ld.: 27. jegyzet.*

³² A fertődi kastély vasmunkái Magyarország egy legjelentősebb barokk kovácsoltvas együttese. A hármas tagolású főkaput Melchior Hefele tervei alapján Johann Carl Franke lakatosmester készítette. Varga István–Egyházy Gábor: *Fertőd, Eszterházy-kastély. Tetőhéjazat és főbejárati kapu*. Kézirat. Győr, 1969. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 8342. Újabb restaurálása: Jeges András – Lehoczky János: *Fertőd, Eszterházy-kastély. Díszműkovács és lakatos munkák restaurálása, helyreállítása, restaurálási terv*. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 43981. Az egri Fazola-kapuhoz ld.: Soós Imre: *Fazola Henrik és Lénárd egri vasművesek. Művészettörténeti Értesítő*, 4. 1955. 29–46.

³³ A főhomlokzat középtengelyében nyíló díszes kőkeretes barokk kapuzatba Barts J. Balázs 1986-ban készült tervei szerint készült az új szárny, amely igen modernnek hat, mivel a kosárféle nyílást beüvegezték, középeben pedig egyenes záradéku, kétszárnyú bronzkaput készítettek. Nagy Veronika: *Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, székház. Tudományos dokumentáció és értékleltár*. Kézirat. Budapest, 2002. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. 38908. Vö.: Nagy Veronika: *A műemlékvédelem egykori székháza a budai Várnegyedben. Ars Hungarica*, 45. 2019. 349–356.

³⁴ A patapoklosi református templom másodlagos beépítésű famennyezetét 1977-ben kazettákra bontották, és az OMF Restaurátor Műhelyében restaurálták, melyhez ld.: Pomozi István: *Patapoklosi, református templom, festett famennyezet. Bontási dokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1977. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 14933.

³⁵ Pomozi István: *Rakacaszend, református templom, famennyezet és faberendezés. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1974. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 14944.

³⁶ Balázs Gyula – Bérci László: *Tákos, református templom. A famennyezet és a belső berendezés restaurálásának legfontosabb dokumentumai. 1984–2001*. Kézirat. Budapest, 2001. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 38627 (Lente István: *Jelentés a tákosi ref. templom mennyezetének konzerválásáról, 1962.*). Vö.: Schőnerné Pusztai Ilona: *A tákosi református templom helyreállítási munkái. Magyar Műemlékvédelem*, 3. 1966. 180.: „A konzerválási munka [famennyezet – FDE] 1962 nyarán készült. Először az OMF központi szakipari műhelyének asztalosai a hiányzó deszkarészeket pótolták, illetve a teljesen tönkrement kazetta-részeket új deszkákkal cserélték ki. Újra kellett készíteni a kazetták közötti osztóleceket is. Ezután Lente István, az OMF festő-restaurátora végezte el a konzerválást és restaurálást a Központi Technológiai Csoport javaslatainak figyelembevételével.”

³⁷ A helyreállítást az OMF a Külügyminisztérium megrendelésére és finanszírozásával végezte. A munkák

6. Rodostó, Rákóczi-ház, Möller István rajza, 1933. © MÉM MDK, Tudományos irattár, Lymbus, ltsz. K 1756

héttagú csoport utazott ki Havassy Pál vezetésével, amelynek én is a tagja voltam. Felmértük a teljes berendezést. A tervezést Havassy Pál és Oltai Péter³⁸ végezte. Nagyon kevés részlet maradt meg az épületben, de a munkálatok során kiderült, hogy amikor Rákóczi hamvait hazaszállították, akkor Kassán, a Hóhér-bástya helyén felépítették a Rákóczi-ház mását.³⁹ Hazahozták a pannókat, a Rákóczi által készíttetett ebédlőszekrényt, a pipatóriumot. Egy nemzetközi kapcsolat révén kijutottunk Szlovákiába, és mindent felmértünk. A festőrestaurátorok fölvtették a színeket-motívumokat, én fölmértem az asztalosmunkát, ami alapján megrajzoltuk, legyártottuk az ablakokat, az

irányítója Havassy Pál műszaki igazgatóhelyettes, a kivitelezés felelőse pedig Szarka Imre, a Kivitelezési Osztály vezetője volt. Az 1982 januárjában tartott tervtanácson megállapították, hogy a munkák 50%-a már elkészült. 1982 februárjában kiutazott Ihász Lajos asztalos, a költségeket ismét a Külügyminisztérium állta. Mindehhez ld.: MÉM MDK, Tudományos Irattár, OMF iratok, 1981/370/3; 1982/395/4

³⁸ Oltai Péter, építésmérnök. Diplomáját 1968-ban szerezte meg a műegyetemen. 1971-től hat éven át a Pécsi Tervező Vállalat Csete György vezetésével megalakított Pécs Csoportjánál dolgozott. Az 1980-as évek elejétől az OMF, majd az ÁMRK munkatársa. A nevéhez fűződik a rodostói Rákóczi-ház (1981), valamint számos templom, kastély és lakóház helyreállítása. A sonkádi református templom általa tervezett helyreállítását 1998-ban Europa Nostra díjjal tüntették ki.

³⁹ Lux Kálmán: Rákóczi rodostói ebédlőháza Kassán. *Szépművészet*, 4. 1943. 6-7.

7. Rodostó, Rákóczi-ház, ebédlő. © Barka Gábor felvétele – MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 155.712N

ebédlőszekrényt, és ezt kiszállították Rodostóba. A rodostói építőipari munkákat – az ablakok elhelyezését, a tetőt és az összes építésmunkát – a Pécsi Építésvezetőség végezte. A helyszíni befejezési munkák lebonyolításával építésvezetőként engem bíztak meg, én adtam át az épületet. Elég komoly szakembergárda volt kint, egymást váltották az asztalosok, lakatosok, díszműlakatosok, díszműbádogosok, festőrestaurátorok.⁴⁰

KG: A Tudományos Osztállyal milyen volt az együttműködés?

MI: Az OMF felépítésének nagyszerűsége az volt, hogy egy épületben volt valamennyi osztály. Ha a tervezőkollégának valami problémája akadt, akkor lement a művészettörténészhez, ha nekem volt kérdésem, bementem a központba és megbeszéltem a művészettörténésszel. Végsősoron a tervezőnek kellett mindent kézben tartania. A kezdet kezdetén megismertem Dercsényi tanár urat. Entz tanár úrral kétszer-háromszor kint voltunk Erdélyben is, tanulmányutakat vezetett. Csodálatos ember volt, eszméletlen tudással rendelkezett. Öt kilométerrel a következő falu előtt egy az egyben elmondta, mit fogunk látni. Egy *baedeker*⁴¹ hozzá képest kutyafüle volt! Fantasztikus memóriá-

⁴⁰ A rodostói Rákóczi-ház átfogó kutatását a közelmúltban két különböző helyszínen rendezett kiállításban mutatta be Fodor Gábor és Kovács Máté Gergő Rodostóra nyíló ablak címmel. Bővebben ld.: <https://memmdk.hu/cikkek/hirek/rodostora-nyilo-ablak> és <https://gulbabaalapitvany.hu/event/rodostora-nyilo-ablak-kiallitas-megnyito/> (letöltés ideje: 2023. november 14.)

⁴¹ Útikönyv értelemben használt szavunk Karl Baedeker (1801–1859), német utazó és könyvkiadó, -kereskedő nevéből származik, aki életművével megteremtette a hiteles, naprakész, praktikus információkkal teli útikalauz műfaját.

val és beszédképességgel rendelkezett. Nagyon segítőkész volt Dümmerling Ödön,⁴² Détsy Mihály, Várnai Dezső is; ilyen kollégáktól tanultunk, és nagyra becsültük, amit tőlük kaptunk.

FDE: Említette, hogy Entz tanár úrral Erdélyben jártak. Máshol is voltak tanulmányutakon, ahol mondjuk a régi technológiákkal lehetett találkozni?

MI: Jelentkezhattünk tanulmányutakra, én többön is részt vettem. Így derült ki az is, hogy hasítják a zsinelyt – Magyarországon nem volt zsinelygyártás, és akkor kényszerültünk a fűrészelt zsinelygyártásra. Sokat tanultunk kint. Nekem nagyon emlékezetes volt a cseh és a szlovák tanulmányút, ahol kifejezetten ilyen jellegű munkákkal foglalkoztunk, a látottakat nagyon jól lehetett hasznosítani a munkánk során.⁴³

KG: Hogyan kell elképzelni a restaurátorokkal való feladatmegosztást? Ha a Talpas utcába szállítottak egy szószéket vagy egy kazettás famennyezetet, miként zajlott a munkamegosztás Önök között annak helyreállítása, konzerválása során?

MI: A Tudományos Osztálynak volt egy hét-nyolc főből álló restaurátorcsoportja, de helyisége és faipari gépei nem voltak. Ha bármire szükség volt, a műhely asztalosai gyártották le, mert ott voltak a gépek. Az elszámolás tartozott hozzánk, tehát ha valamit vásárolni kellett, akkor mi vásároltuk meg, vagy utólag leadták a számlát a Pénzügyi Osztálynak. A Tudományos Osztály Farestaurátor Csoportjának kapacitáshiánya miatt a festett famennyezetek tervezésére a Kivitelezési Osztályon alkalmaztak egy faipari mérnököt, Pomozi Istvánt.⁴⁴ Ő készítette a terveket a famennyezetek restaurálásához, illetve amire még szükség volt. A restaurálás úgy zajlott, hogy amikor elkészült a terv, egy csoport lement lebontani a födémeket. Az épületet beállványozták (előtte le kellett szervezni az állványokat, a szállítást), a lebontott elemeket beszámozták, és felszállították a Központi Műhelybe.⁴⁵ Teljesen új feladatok voltak ezek, nem volt sem tudományos, sem tapasztalati anyagunk a helyreállításhoz, tehát mindent Pomozi István tervező és a saját kútfejünk alapján kellett elvégezni. Elégge oda kellett

⁴² Dümmerling Ödön (1907–1976), építészmérnök. 1930-ban szerezte meg a diplomáját a műegyetemen, majd mások mellet Bierbauer Virgil és Hütl Dezső irodájában dolgozott. 1944–1949: a műegyetem Építészettörténeti Tanszékének tanársegédje, majd adjunktusa. Ezt követően a Mezőterv, az Építőipari Műszaki Egyetem, majd 1957-től nyugdíjba vonulásáig az OMF munkatársa. Kezdetben a Visegrádi Építészeti Osztály műszaki irányítását végezte, 1959-ben pedig összeállította a megalakítandó Igazgatási Osztály feladatait és működési kereteit.

⁴³ Gyakran megjelentek a különféle tanulmányutakról írt beszámolók a *Műemlékvédelem* hasábjain a Tanulmányút című időszaki rovatban. Pl. Erdei Ferenc: Romániai tanulmányút. *Műemlékvédelem*, 5. 1961. 59–62.; Kerner Gábor: Faházak és fatemplomok a Tatra vidékén. *Műemlékvédelem*, 16. 1972. 179–181.

⁴⁴ Pomozi István, faipari mérnök. Az 1970-es évektől az OMF, majd az Erdészeti és Faipari Tervező és Szervező Iroda munkatársa. Számos falusi templom, református harangláb, illetve soproni lakóház mellett részt vett többek közt a gödöllői Grassalkovich-kastély, valamint a sümegi püspöki palota helyreállításában. Elsősorban festett kazettás famennyezetekkel, fáfödémekkel és fa harangtornyokkal foglalkozott, amelyekről több publikációt közölt.

⁴⁵ Ehhez ld.: Pomozi István: Festett famennyezetek és berendezések restaurálásának elvi és gyakorlati kérdései. *Műemlékvédelem*, 27. 1983. 279–292.

figyelní mindenre. A Tudományos Osztály restaurátor csoportjánál az alábbi vezetők voltak: Ujlaki Bandi,⁴⁶ Fésűs Karcsi,⁴⁷ később Géczy Csaba, aki szintén részt vett a munkákban, majd kinevezték vezetőnek, de ő tanárrember volt, nem farestaurátor.

A Kivitelezési Osztály éves terveket állított össze a munkákra, és negyedévi bontásban meghatározták, hogy mit kellett szállítani. Az átadások szorítottak bennünket, a határidő közeledtével már mindenki kapkodott. Sokréttű munkát végeztünk. Ha egy épületen húzott párkányt készítették, akkor meg kellett tanulni elkészíteni hozzá a kocsit. Nagyon kevesen tudták, hogy egy párkány kihúzásához milyen kocsi kell. Ezeket a Központi Műhelyben gyártották le a profilsablonokkal együtt. Tehát any-

nyira sokréttű, annyira izgalmas volt ez a munkaterület, hogy tényleg élvezet volt itt dolgozni. A legtöbb kollégámhoz hasonlóan jómagamnak is a hobbimmá vált a munkám.

A működéssel kapcsolatban azt szerettem volna még elmondani, hogy a tervezők maximálisan figyelembe vették a szakmai tapasztalatainkat, és elfogadták a tanácsainkat. Ha valamire azt mondtuk, hogy azt nem lehet kivitelezni, akkor közösen megkerestük a jó megoldást. Olyan együttműködés volt a tervezők és a kivitelezők között, ami a Műemlékfelügyelőséget gyakorlatilag Európa egyik legjobbjává tette, számos tudományos és szakmai elismerést kapott érte.

FDE: Miből állt a helyszíni munkájuk? A felmérésről már esett szó.

MI: A legyártott nyílászárók elhelyezése után a vasalatok felszerelését és a szerkezetek illesztését is a Központi Műhely asztalosai végezték el. Minden egyes építésvezetőség fölött egy asztalost, aki a kisebb helyi munkákat elvégezte, amire így nem kellett külön Budapestről leküldeni a szakembereket. A komplett, kész szerkezeteket (a pántolást vagy egy általunk készített vasajtót, vasrácsot) az építésvezetőség helyezte el.

8. Sopron, zsinagóga © Hack Róbert felvétele, 2022. – MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 244.906D

⁴⁶ Ujlaki Endre, faszobrász-restaurátor. Az 1950-es évek végétől az OMF munkatársa, a Tudományos Osztály Restaurátor Csoportjának vezetője. Részt vett többek közt a kecskeméti piarista templom Pásztorok imádása oltárának, a felsőörsi templom és a szombathelyi székesegyház főoltárának, valamint a kiskunfélegyházi ó-templom mellékoltárainak restaurálásában.. Az 1960–1970-es évek folyamán több beszámolólt közölt a *Műemlékvédelem* és a *Magyar Műemlékvédelem* hasábjain a hivatal faszobrászati restaurálásairól.

⁴⁷ Fésűs Károly (1943–2012), szobrász, faszobrász-restaurátor. Az OMF Tudományos Osztályán 1965 őszén megalakult Farestaurátor Csoport első vezetője. Restaurálta többek közt a csempeiskopácsi templom fa berendezését, valamint a felsőörsi templom barokk szószékét. Emellett számos köztéri szobrot alkotott.

KG: Több kollégájáról ejtett már szót, de megemlítenénk még egy nevet, Vándor Andrásét. A tervtári adatbázist böngészve azt láttuk, hogy elég sok dokumentációt jegyeznek közösen, sokat dolgoztak együtt. András már volt nálunk egy hasonló beszélgetésen, és sokat beszélt többek között a fedélszékekről.⁴⁸ Milyen volt a vele való közös munka?

MI: Amíg a Központi Műhelyben voltam, azokon a helyreállításokon dolgoztunk együtt, amelyekben Vándor András statikusként részt vett. Ilyen volt a soproni Ó-zsinagóga, aminek a helyreállítását Sedlmayr János tervezte, és az asztalosműhely készítette a nyílászáró szerkezeteket, illetve a belső berendezést, köztük a bimát is.⁴⁹ Hanzi hársfarönkökből tervezte meg a fa rózsablakot, ami faszerkezeti szempontból nem bizonyult a legjobb megoldásnak, ezért Andrással rábeszélünk a helyszínen, hogy körtefából készüljön. A restaurátor csoport el is készítette ebből a faanyagból a mérműves ablakot, és a csodájára jártak, mert nagyon-nagyon szép lett, meg kell nézni, ha lent járnak Sopronban.

Azt tudni kell, hogy 1984-től már érezhető volt egy új hullám, és a Központi Műhely leányvállalat⁵⁰ alakítását tervezték. Az előkészítésével, megszervezésével engem bíztak meg. 1985-ben, amikor előkészítettem a leányvállalat tervezetét, meghallgatást kértem Mendele Ferentől, és jeleztem, hogy szerintem komoly problémákkal jár majd ez a szervezeti változtatás, hiszen nem sorozatokat gyártunk, hanem egy-egy ablakot. Az asztalos- és a lakatosmunkák esetén is minden szerkezetet fel kellett mérni, le kellett rajzolni, 1:1-es műhelyrajzot kellett készíteni, és az alapján legyártani az ablakot, a kilincset, egyebet. Ráadásul egy épület húsz ablaka közül adott esetben tíz más és más méretű volt.

Miután jeleztem az aggályaimat, 1985 februárjában felmentettek a Műhely vezetőse alól. Áthelyeztek a Kivitelezési Osztályra, és a Soproni Építésvezetőség felügyeletét kellett ellátnom. Mivel én faiparos vagyok, elég nehéz volt megbarátkoznom azzal a gondolattal, hogy olyan emberek – kollégáimnak és barátaimnak – a vezetője legyek, akik az enyémnél jóval magasabb szaktudással rendelkeztek. El akartam menni a cégtől, fölmondtam. Ez 1986-ban történt. Akkor Mendele Ferenc felhívott, és áthelyeztek a Tervezési Osztályra faanyagvédelmi szakértőnek, félállásban (nem volt több munka). 1995 májusában mentem el nyugdíjba. Ugyanezen év augusztusától 2016-ig szerződéssel a Hivatal faanyagvédelmi szakértője voltam. Ekkor dolgoztam nagyon sokat Vándor Andrással, és akkor kerültem kapcsolatba tetőszerkezetekkel. Önálló szakértőként dolgoztam az Erdészeti Minisztérium engedélye alapján, később pedig a mérnöki kamara tagjaként. Tavaly adtam vissza a jogosultságot, nem kívántam tovább dolgozni.

Andrással valóban nagyon sok közös munkánk volt, például az uszkai, a zsurki, a tiszakécskei, a kisszekeresi, a nagyszekeres vagy a tiszacsécsői harangláb.⁵¹ A

⁴⁸ F. Dóczi Erika-Kovács Gergely: „Ez egy nagy-nagy közös munka” – Interjú Vándor András statikus-mérnökkel. *Enigma*, 29. 2022. (2023). No. 113. 101-123.

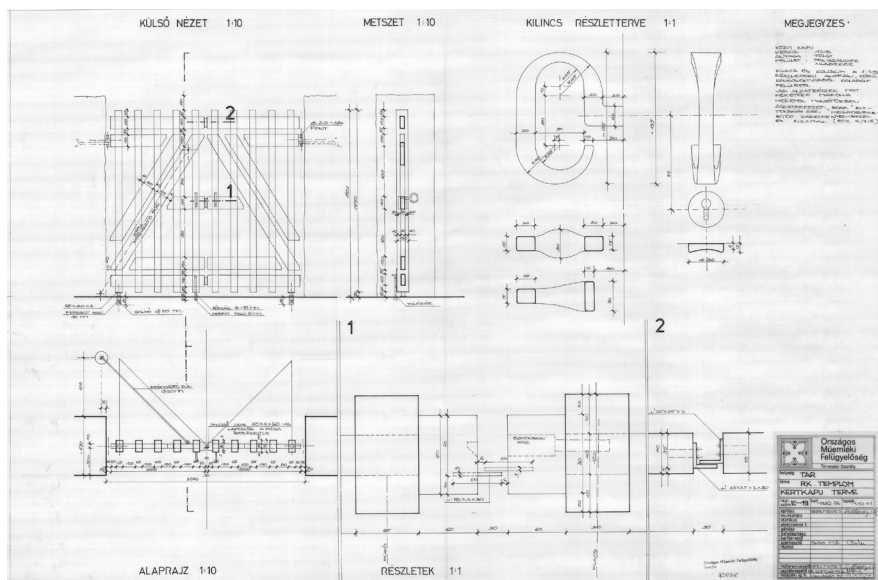
⁴⁹ Sedlmayr János: A soproni ó-zsinagóga helyreállítása. *Magyar Műemlékvédelem*, 9. 1984. 315-339., különös tekintettel: 338., 339.: 13. jegyzet.

⁵⁰ ANTIKART Leányvállalat

⁵¹ Az említett haranglábakhoz ld.: Balogh István: Adatok az alföldi faépítkezés történetéhez. (Református

9. Zsurk, református harangláb © Dobos Lajos felvétele, 1990. – MÉM MDK, Fotótár, ltsz. 155.841N

10. Tar, római katolikus templom, kertkapu terv, Sedlmayr János, 1982. © MÉM MDK, Tervtár, ltsz. R 43026

pápai Griff-szálló is nagyon szép munka volt, és remekül tudtunk együtt dolgozni. Később, mikor már önálló szakértőként tevékenykedtem, mindenhez, amit elvállalt, engem kért fel. Az ÁMRK szintén rendkívül jókezü építészeivel, Máté Zsuzsával,⁵² Oláh Zolival⁵³ és másokkal is sokat dolgoztam. Rendkívül tehetséges embereket vettek fel, ám sajnos sokan elhagyták a pályát, mert nem látták a kibontakozási lehetőségeket. Az építészek közül kiemelném Oláh Zoltánt, aki önálló irodát alapított. Vele és Vándor Andrással dolgoztam, mint szakértő a Parlament ablakain: az északi homlokzatot én vizsgáltam végig.⁵⁴ A tatai plébánia és a templom művezetését és a szakértői munkákat is én végeztem.⁵⁵ Tehát nagyon szép életutam volt szakértőként is. De amire igazán büszke

fatemplomok, -tornyok és -haranglábak a Tiszántúlon a XVIII. században). *Építés- Épitészettudomány*, 12. 1980. 87-114., különös tekintettel: 101., 105., 109., 113.

⁵² Máté Zsuzsanna, építészmérnök. Diplomáját 1983-ban szerezte meg a műgyetemen. 1993-tól az ÁMRK Építészeti Osztályának, majd az intézmény jogutódjainak munkatársa. Sedlmayr János mellett dolgozott az ozorai várkastély helyreállításán, valamint a vértesszentkereszti bencés apátsági romok megóvásán. Nevéhez fűződik többek közt a kiskikátori római katolikus templom, a veszprémi volt jezsuita templom és apáca kolostor, illetve az egykori dunakeszi-alagimajori templom romjainak konzerválása.

⁵³ Oláh M. Zoltán, építészmérnök, városgazdálkodási és városrendezési szakmérnök. Tizenkét éven át az OMF munkatársa volt. Nevéhez fűződik több községi és szombathelyi épület mellett a tákosi református templom helyreállítása.

⁵⁴ Az északi homlokzatot utoljára 2009-ben állványozták fel, a munkálatok 2013-ig zajlottak.

⁵⁵ Muka István – Máté Zsuzsanna: *Tata, római katolikus plébániaház. Tetőszerkezet, szakértői vélemény.* Kézirat. Budapest, 1998. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 1678.

az ember, az az, hogy a kezdet kezdetén a munkatársakkal közösen egy olyan műhelyt alakítottunk ki, ami országos hírvű volt. A táblás parketta gyártását mi kezdtük el az országban, és restaurálást is vállaltunk, például a sárospataki nagykönyvtár 1700-as évek közepén készült parkettája esetében. De mondhatnám az Úri utcai házasságkötő terem századfordulós táblás parkettájának a restaurálását is.⁵⁶ Tehát sokrétű volt, és mindenki élvezte a munkát.

FDE: Milyen emlékeket őriz a tari templom helyreállításáról?

MI: Minden munkában részt vettünk, amit a Központ tervezett. A tari templom mennyezetét gyakorlatilag mi gyártottuk le. Ezen kívül Schönernének volt egy temploma, ahol Vándor András tervezett egy nagyon speciális mennyezetet a Nyíregyházi Építészeti és Restaurációs területről.⁵⁷ Egy ragasztott tartószerkezetről van szó, aminek a próbájához Loncán, Vándor Andrásnál és rajtam kívül még két asztalost is levittünk. Hanzival, a tari templom tervezőjével nagyon jó munkakapcsolatom volt. A visegrádi Fellegvár⁵⁸ és a Salamon-torony⁵⁹ összes munkáját mi végeztük el. A Salamon-toronyban is volt egy speciális táblás parketta, amit szintén mi gyártottunk.⁶⁰ A Műhely azért volt, hogy szakmai segítséget nyújtsunk ezekhez a munkákhoz: ha az építész megálmodott valamit a külső kubatúrába, azt szakszerűen el kellett végezni, de hogy milyen csapolásokat, milyen szerkezeti összeépítést alkalmazzunk, az a mi dolgunk volt, hiszen nem szakképzett asztalosok voltak, a régiek viszont mindent kézzel csináltak, és ezt kellett ugyanazzal a módszerrel, csak gépesített eszközökkel elvégezni.

⁵⁶ A budavári Úri utca 58. utcai szárnyának emeletén az 1904-ben készült neobarokk belső helyreállításával és átalakításával reprezentatív házasságkötő terem alakítottak ki, amelyhez ld.: B. Kaiser Anna: Rövid hírek. A budai Várnegyed helyreállításáról. *Műemlékvédelem*, 18. 1974. 51. Az intarziás táblás parketta restaurálását, amely magas szintű munkát igényelt, a Központi Műhely végezte. Ld.: Korányi Attila – Pomozi István: Tapasztalatok és korszerű eljárások a műemlék-helyreállítások kivitelezési gyakorlatában. *Magyar Műemlékvédelem*, 8. 1977. 348.

⁵⁷ Tornaszentandrás, római katolikus templom. „A belső tér magassága és a térbefedési forma ismeretlen. Ezért a rossz állapotú századeleji, borított fáfödém helyett modern, rácsos szerkezetű deszkafödémeket terveztünk. A soronként változó kötésű, egymásra fektetett tizenhárom réteg deszkát műanyag ragasztóval és szögezéssel erősítettük egymáshoz. A deszkarács a falakat összefogó vasbeton koszorúba betonozott, csavarokkal rögzített. A rács felületét „xiladecor” műanyagpáccal kezeltük, a mezőket borító pallórétet felülete piros olajfestést kapott. Az új födém színezésében és anyagában illeszkedik a népies barokk berendezés hangulatához, a rácsos szerkezet a gótikus hálóboltozat rendszerét idézi.” Vö.: Schönerné Pusztai Ilona: A tornaszentandrás r. k. templom helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 22. 1978. 118–127., 120. Muka István készítette a liturgikus berendezés új fatárgyait: a szembemiséző oltár, a szentségház, az ambó és a szedília is keze munkáját dicséri.

⁵⁸ Schönerné Pusztai Ilona: Beszámoló a visegrádi fellegvárban készülő rekonstrukciós munkáról. *Műemlékvédelem*, 27. 1983. 225–241.

⁵⁹ Kiviteli rajzokhoz ld.: Sedlmayr János: *Visegrád, Salamon-torony. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1962. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 8711.

⁶⁰ Sedlmayr János – Lakatos Gyula: *Visegrád, Salamon-torony. Helyreállítás befejező munkálatainak dokumentációja*. Kézirat. Budapest, 1965. MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 16340. Vö.: Sedlmayr János: A visegrádi lakótorony helyreállítása. *Magyar Műemlékvédelem*, 6. 1970. 315–334.

KG: Korábban áttértünk már a rendszerváltás utáni évekre, és említette is az 1995-ös nyugdíjazásáig tartó időszakot. AZ OMF megszűnése után három intézmény alakult, többek között az ÁMRK, de az OMF megszűnése a Központi Műhely felszámolásával is együtt járt. Hogyan látja ennek a hatását? Mi a véleménye a mai helyreállításokról a tekintetben, hogy nincsen mögötte olyan háttér, mint amit a Központi Műhely korábban biztosítani tudott?

MI: Ahogy már említettem, a Központi Műhelyből 1985-ben leányvállalatot akartak létrehozni, én pedig elmondtam az aggályaimat, aminek a hatására leváltottak, illetve áthelyeztek máshová. Akkor azt mondtam, nem adok két évet – és két év múlva tönkre is ment a leányvállalat. Egy darabig még vegetált, aztán teljes egészében felszámolták. Én nem igazán folytam bele sem érzelmi, sem értelmi okokból, főleges volt. De nagyon sajnáltam, hiszen a fiatalságom volt benne, ami nem múlt el nyomtalanul, a helyreállított épületeink megvannak, lehet látni, amit közösen alkottunk. A jelenlegi helyzetben nagyon sok olyan cég alakult, ami profiorientált, és megfelelő gépekkel, eszközállománnyal, pénzzel rendelkezik. Ma már korszerű gépeket, CNC-eket⁶¹ vesznek, amivel teljesen másképp készítik el a munkákat. Nyilvánvalóan minden korszakot meghatároznak a szakemberek rendelkezésére álló lehetőségek, anyagok. Jelenleg a ragasztott technika terén például óriási fejlődés tapasztalható. Ma már nem látom létjogosultságát egy kis üzemnek. A kivitelezések általában nem állami pénzből jönnek létre, vagy ha mégis, akkor nagyberuházásként, ami tabu. Megvannak a cégek, amelyek elvégzik ezeket a megbízásokat, és jó munkát végeznek. Nemrég voltam a Szent István-teremben,⁶² ahol volt faszobrász kollégám dolgozott, négerként, tehát nem a saját nevéen. Nagyon sok bedolgozó van, jókezü, idősebb faszobrászok, akik akár az új művészek keze alá is dolgoznak, faragnak, aranyoznak.

FDE: Ezek szerint a Központi Műhelyben felhalmozódott sok képzett munkaerő sorsát egy kicsit nyomon tudta követni? Látta, hogy a munkatársak hol és hogyan tudnak tovább dolgozni?

MI: A leányvállalat működtetésével átalakult az egész termelési szerkezet is, hiszen nyereségre kellett törekedni, önállóan kellett megélni. A munkatársak egy része elment. Nagy hangsúlyt fordítottunk arra, hogy fiatal szakembereket képezzünk, alkalmazzunk. Hiszen egy olyan ablakszerkezetet, amelyik üvegsztóbordás, mint ami a hátam mögötti szekrényé, csak kézzel lehet összeépíteni, ezt a munkát nem lehet gépesíteni. Kelltek olyan emberek, akik mindezekre képesek voltak. Ma már kontragasztóval beleragasztják, és nem csapolnak, teljesen átalakult a technika.

FDE: Mesélne nekünk az utódintézményekben 2016-ig eltöltött évekről? Milyen jellegű tapasztalatokat szerzett, mint faanyagvédelmi szakértő? Akkor már hamarabb bekapcsolódott a helyreállításokba, nem a kivitelezési fázisban, hanem az elején.

MI: A korábbi szakmai kapcsolatok megmaradtak. Ezek a megbízások természetesen arra szorítottak, hogy a területi kirendeltségek (a szegedi, a soproni stb.)

⁶¹ A Computer Numerical Control (CNC) olyan szerszámgép, amely a vezérlést végző programozható mikroszámítógépet is tartalmaz.

⁶² Rostás Péter: A Szent István-terem rekonstrukciója. *Metszet*, 12, 2021, 5. 22–31.

munkáit elősegítsük. A megbízásokat nem a Hivatal adta, amelynek a munkáiba csak annyiban folytam bele, hogy hetente egy-két napot bent töltöttem. Olyan szerződés volt, hogy a helyszínre is ki kellett utazni. Ha a területi felügyelő leadott egy kérvényt, hogy valamelyik épületről szakértői vizsgálatra van szükség, akkor lementem vele a helyszínre. Általában külsős szakértők írták a faanyagvédelmi szakvéleményeket, az én feladatom pedig ezeknek az ellenőrzése volt. Többször előfordult, hogy nem értettem egyet a faanyag szakértő által összeállított anyaggal. Ilyen esetben a műemlékfelügyelő a helyszínen szervezett egy egyeztetést a szakértő és köztem, amelynek során személyesen is megbeszélhettük a nézetkülönbségeket. Nyilvánvalóan ez óriási felelősséggel járt, és több konfliktushelyzetet eredményezett, ami később rendszerint feloldódott, mert sosem állítottam valótlant, pusztán kutya kötelességem volt megmenteni azokat a szerkezeteket, amiket meg lehetett menteni. Miután a szakértők nagyrésze faipari mérnök, vegyész- vagy kertész mérnök, esetleg erdész, gyakorlati tapasztalatuk nem sok volt. Én tíz-tizenkét évet töltöttem gyalupad mellett, ezért más szempontból vizsgáltam és néztem a helyreállítás menetét. Amit lehetett, azt meg kellett tartani, hiszen sok mindent meg tudtunk javítani, nem egy tetőt megkötöttem ácsként. Ez volt az a plusz, amivel én rendelkeztem, és feltehetően ez járult hozzá ahhoz, hogy ilyen hosszan alkalmaztak. Amikor Nagy Tiborné, aki a felügyelet igazgatója volt, távozott, Halmi Nándor vette át a helyét. Tőle kaptam a megbízást erre a fajta felügyeleti munkára, és ha meg kellett nézni valamit, lementem a helyszínre. Ugyanúgy igényelhettem hivatali autót, a Hivatalt képviseltem, de külsőként dolgoztam, számláztam. Ez is egy hosszú korszak volt, és sok olyan munkát csináltunk, ami jelenleg is áll és szépen funkcionál.

KG: Éppen ezzel szeretnénk volna folytatni: megnevezné-e néhány olyan munkáját, amelyekre a legbüszkébb, illetve néhány olyan helyreállítást, amelyekben közreműködött, és építészeti helyreállításként is jó példának tartja?

MI: Gyakorlatilag a hivatal valamennyi helyreállításában részt vettem, mert művezetőként munkaköri kötelességem volt a felmérések elvégzése. A soproni zsinagóga Hanzi-féle helyreállítása nagyon szép munka volt. Említhetném a ráckevei Savoyai-kastély teljes nyílászáró-szerkezetét, ami azért is emlékezetes, mert Rados professzor úr kilencven évesen feljött az állványra, és megnézte, hogyan mérem föl a lantablakokat. Térgörbe ablakok voltak, és megnézte, hogy állok neki. Vagy ott volt a soproni Tűztorony,⁶³ a már említett Storno-ház, a Rejpál-ház, a Tábornok-ház vagy a Lábasház,⁶⁴ de mondhatnám a Horler Miklós által tervezett simontornyai várat⁶⁵ vagy a kékedi kastélyt is. A nagyecseni Széchenyi-kastély helyreállítása a korai időkben úgyszintén nagyon szép és kvalitásos munka volt. Az egész országban dolgoztunk.

⁶³ A helyreállításra 1970 és 1973 között került sor. Ld.: Sedlmayr János: Az Országos Műemléki Felügyelőség helyreállításai 1971–1972. *Magyar Műemlékvédelem*, 7. 1974. 296–297.

⁶⁴ Nagypál Judit – Horler Miklós – Koppány Tibor: *Sopron, Orsolya tér 5. (Lábasház). Felmérési és helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1976. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 42990.

⁶⁵ Horler Miklós: *A simontornyai vár*. Szekszárd, 1987.; Vukoszávlyev Zorán: Rekonstruált műemlékvédelem. A simontornyai vár 1964–75. évi helyreállítása. *Műemlékvédelem*, 61. 2017. 310–323.

A Tervezési Osztály tagjaként részt vettem az árpási középkori templom helyreállításában,⁶⁶ illetve a tihanyi templom szakértői munkáját⁶⁷ is elvégeztem. A Tervezési Osztályon az építészeknek egyeztetniük kellett velem, mielőtt kimentek volna az asztalos-, lakatosmunkák tervei – illetve menet közben is –, és nekem is egyeztetnem kellett velük, oda-vissza, menetrendszerűen (ez a munkaköri leírásomban is benne volt). Két vagy három évig dolgoztam ezen a részlegen, aztán felkértek, hogy menjek át a műemlékfelügyeletre, ahol népi házakkal foglalkoztam. Említhetném a népi műemlékes kollégák közül Sisa Béla⁶⁸ nevét, akinek, azonkívül, hogy jó kollégák-barátok voltunk,⁶⁹ külön érdeke volt ehhez az épülettípushoz, és a népi építészek egész sorát nevelte fel, a jelenleg aktív kollégák mind tőle tanulták a szakmát. Hanzinak elképesztő közügyessége volt, fantasztikus mérműveket rajzolt kézzel. Sajnálatos módon halála után kikezdték (ahogy ez az építészekkel gyakorta megtörténik), a Salamon-tornyot és Zsámbékot⁷⁰ is erősen kritizálták. Nemrég olvastam Mezős Tamás cikkét, amelyben ugyancsak kritikusan fogalmaz Hanzival és a korabeli helyreállításokkal kapcsolatban.⁷¹ Én sokat dolgoztam együtt Mezős Tamással, és el is mondtam neki, hogy abban az időben ilyen lehetőségek voltak. Horler Miklós következetesen képviselte a Velencei Kartát, amihez nagyon erősen ragaszkodtunk, de nem álltak rendelkezésünkre más anyagok, mint amiket használtunk, nem volt lehetőségünk változtatni.

FDE: Sopron kapcsán Nagypál Judit jutott még eszünkbe. Róla milyen emlékeket őriz?

MI: Juditot szándékomban állt felidézni. A karcjai templom miatt kerültem vele kapcsolatba, ezt a munkát is a Központi Műhely végezte.⁷² Tragikus halála sajnos

⁶⁶ Muka István: *Árpás, római katolikus templom. Fedélszék diagnosztikai vizsgálata, faanyagvédelmi szakvélemény*. Kézirat. Budapest, 1988. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 32224.

⁶⁷ Muka István: *Tihany, római katolikus templom, bencés apátság. Fedélszék vizsgálata*. Kézirat. Budapest, 1988. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 26083.

⁶⁸ Sisa Béla (1942–2021), építész-mérnök. A budapesti Magasépítési Technikumban tanult, majd 1970–1971-ben elvégezte a műgyermek műemlékvédelmi szakmérnöki képzését. 1968-tól 2008-ig az OMF, illetve jogutódjai munkatársa, ahol 1991-ben újjászervezte a Népi Építészeti Osztályt, amelynek vezetője is volt. Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Népi Építészeti Szakbizottságának tagja volt. A kétkötetes *Békés megye műemlékei* (1981) szerzője. A szarvasi szárazmalom, valamint több tájház és egyéb népi épület helyreállításának tervezője.

⁶⁹ A MÉM MDK tervtári adatbázisa alapján Muka István és Sisa Béla (valamint további munkatársak) 1991–1992 folyamán a SELLA Építész Tervező GMK keretén belül két Békés megyei munkát végzett el: Sisa Béla – Széphegyi László – Molnár János – Vándor András – Muka István: *Békés, Kispince utca 44. Lakóház. Részleges felújítás, helyreállítási előterv*. Kézirat. Budapest, 1991. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 37724.; Sisa Béla – Széphegyi László – Vándor András – Muka István: *Biharugra, Erzsébet utca 160., Lakóház. Helyreállítási tervdokumentáció*. Kézirat. Budapest, 1992. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 37886.

⁷⁰ Zsámbékkal kapcsolatban ld. jelen számban a Valter Ilonával készült interjút.

⁷¹ Mezős Tamás: A helyreállítás helyreállítása – A zsámbéki rom. *Transsylvania Nostra*, 15, 2021, 2. 21–33.

⁷² A helyreállítási programterv 1963-ban készült el, a helyreállított templom átadására pedig 1970-ben került sor. Vö.: Kissné Nagypál Judit: Karcjai román kori templomának helyreállításáról. *Magyar Műemlékvédelem*, 7. 1974. 103–124.

11. Ráckeve, a Savoyai-kastély lantablaka, 1961. © MÉM MDK, Tervtár, ltsz. D 5832

korán elszólitotta tőlünk. Még egy nagyon szép munka motoszkál az agyamban: Erdei Ferinek a felsőörsi templomhelyreállítás.⁷³ Tódulnak fel az emlékek, elég sok idő telt el azóta... Sok szép munkánk volt, a sárvári vártól kezdve Szigetvárig, Erdei Ferikével nagyon sokat dolgoztunk a szerencsi várban. Rendkívül tehetséges építész volt. De mindenkivel nagyon jó volt együtt dolgozni. Részint talán azért sikerültek jól a hivatali munkái, mert együtt volt a társaság egy épületben volt, és a tervező rögtön meg tudott beszélni mindent a művészettörténésszel vagy a régésszel. Nekem abban a szerencsében volt részem, hogy amikor a tervező lement az épülethez, akkor a Központi Műhely képviselőjében nekem is ott kellett lennem, felmérést készítettem, és végigegyveztettem a lakatos-, illetve asztalosmunkákat. Ezen alkalmakkor a teljes megbeszélésen részt vehettem, végighallgattam az építészeti, statikai és egyéb problémákat, és borzasztóan sokat tanultam mindenkitől. Rá is voltunk kényszerítve, hogy sokrétűek legyünk.

FDE: Ilyen fórum volt a tervtanács is, ahol a különféle szakterületek összeültek.

MI: Több tervtanácson vettünk részt, de ha lehetett, azért kerültük, mert ott elvi síkon születtek meg a döntések, amiket nekünk a gyakorlatba kellett átültetni. Az esetleges rossz döntéseket is, hisz természetesen ilyenek is előfordultak. De azok a tervtanácsok, amiken részt vettünk, általában építő jellegűek voltak. Mindenki elmondta a véleményét az adott tervről, ami időnként furcsa helyzetet eredményezett, ha az építész, aki rengeteg energiát fektetett a munkájába, súlyosan megbírálták. Ezeket a kritikákat a saját szakmai szempontjaim szerint tudtam megítélni, hiszen én nem hozhatok döntést egy homlokzati architektúra milyenségéről, vagy hogy a helyreállítás során mennyire avatkoznak bele az épület szerkezetébe, külső megjelenésébe. Inkább hallgatólagosan vettünk részt a tervtanácsokon, mert ott a részletekbe nem mentek bele. De tanulságos volt, ezért többször beültem, ha olyan tervről volt szó, ami érdekelt.

FDE: A műemlékes szakmák együttműködéséről kérdeznénk még, hiszen minden szakterülettel, például a fotósokkal is – ahogy a felvétel elején tapasztaltuk – szoros és jó kapcsolatot ápolhatott.

MI: Miután együtt éltünk, együtt utaztunk, mondhatni együtt lélegeztünk, teljesen természetes volt, hogy elkísértük Efit,⁷⁴ Robit⁷⁵ vagy Dobos Lajost,⁷⁶ ha fotózni

⁷³ Horler Miklós: Prépostsági templom helyreállítása, Felsőörs. *Magyar Építőművészet*, 15, 1966, 4. 44–47.

⁷⁴ Galacanu Efstatia, építészeti és műemléki fényképész. Az OMF, illetve jogutódjainak munkatársa. Az 1990-es évektől számos egyéni fotográfiai kiállítást rendeztek munkáiból, például az erdélyi Énlaka vagy Torockó épületeit dokumentáló fényképeiből. 2008-ban Andrea Palladio Vicenza, Verona és Veneto tartománybeli épületeit is megörökítették Hack Róberttel.

⁷⁵ Hack Róbert (1959–), építészeti és műemléki fényképész. Pályafutását a BTM Régészeti Osztályán, majd az MTI Reklám- és Illusztrációs Szerkesztőségében kezdte. 1985 óta az OMF és jogutódjainak munkatársa, 2001 és 2012 között az OMvH és a KÖH fotóműtermének, és 2019 óta a MÉM MDK Digitalizációs Osztályának vezetője.

⁷⁶ Dobos Lajos (1928–2003), fotóművész, épületfotós. 1958-tól az OMF fényképésze, 1960–1990 között műteremvezetője. Az OMF párttitkára. Műemlékfotói iskolateremtőnek bizonyultak a magyar építészeti fotográfiában.

kellett. Egy nagy hibát viszont elkövettünk: nem igazán dokumentáltuk a munkáinkat. Utólag látjuk, mekkora szükség lett volna erre. Hiszen bármennyire a művészet-történész, a régész és az építész határozta meg az épület helyreállításmódját, azért a koronát mindig a kivitelezés tette föl. Időnként méltatlanul elhallgatják, hogy amit be tudtunk mutatni az országban, abban nagyon sokan részt vettek, és a kivitelező kollegák ehhez nagyon sokat hozzattek szakmailag. Meg lehet nézni egy feltárt romot, de egy helyreállított épület azért más. A kivitelezés szerepét majdnem mindenhol elhanyagolják, vagy nem emelik ki méltó módon ahhoz képest, amilyen munkát a kivitelezők végeztek.

KG: Említette a Szent István-termet. Volna-e ezen kívül az elmúlt néhány évből olyan helyreállítás, amit esetleg volt szerencséje megtekinteni, és jól sikerült helyreállításnak tart?

MI: A mai műemlék-helyreállításokra rányomja a bélyegét az, hogy milyen funkciót találnak az épületnek. A külső megjelenésen általában kevesebbet változtatnak, de a belsőt alárendelik a funkciónak, elbontanak válaszfalakat, átalakítják a helyiségek elrendezését. Mint említettem, a Parlament ablakait vizsgáltam végig, és a továbbiakban is elég sok megbízást kaptam például a parkettázás helyreállításánál vagy más faanyagvédelmi munkák kapcsán. Az országház esetében például az üléstermek helyreállítását emelném ki, ami nagyon jól sikerült. Szakértőként inkább a munka kezdeti periódusában vettem részt. Miután megvizsgáltunk egy tetőszerkezetet, általában akkor szólhattunk bele abba, hogy mit csinálnak vele, ha kaptunk megbízást – általában nem kaptunk.

Nincs kiforrott véleményem a jelenlegi helyreállításokról, de nyilvánvalóan a mai technológiával első osztályú munkát lehet végezni, hiszen ma már mindent be lehet szerezni a szlavón tölgytől az egzóta fáig. A kiemelt beruházásokra, amik például a várban vannak, a műemlékfelügyelők be sem tehetik a lábukat. Átalakult a rendszer, átalakult minden; hogy ez jó vagy rossz, azt nem az én feladatom eldönteni, véleményem nyilván van róla, de az nem mérvadó.

FDE: Mi a véleménye a műemlékvédelem és a társadalom kapcsolatáról, a műemlékvédelem társadalmi beágyazottságáról?

MI: Az emberek nagyrésze nem igazán foglalkozik a műemlékvédelemmel. Egy-egy épülettel foglalkoznak, ami a város számára kiemelt jelentőségű, és azzal, ha azt le akarják bontani. De vannak lelkes csoportok, amelyek ilyenkor fellépnek a műemlék megóvása érdekében. Szükség is van rá, hogy beleszóljanak ezekbe a dolgokba, mert időnként eléggé rosszul, nem elég átgondoltan nyúlnak egy műemlékhez, vagy felépítenek olyan épületeket, ahol vitatható a rekonstrukció módja, mértéke. Ismétlem, ez az emberek nagyrésztét nem igazán érdekli, és nem is érinti. De majdnem mindenütt vannak olyan emberek, akik foglalkoznak az örökségvédelemmel. Ki tudnám emelni a tájházakat, a népi műemlékeket, azok helyreállítását. Az állam most már elég sok pénzt áldoz rá, és eléggé kiemelten kezeli ezeket a dolgokat, hiszen számtalanszor részt vettem én is ilyen rendezvényeken, ahol tényleg nagyon jó szakmai viták és megbeszélések merültek fel. Ezt jó volna, ha folytatnánk.

KG: Az OMF a hivatalvezetéséből kiket emelne ki?

MI: Nagyon mérvadó volt Merényi Ferenc, de Mende Feri is sokat tett a hivatáért. Ezzel a két kiemelkedő szakemberrel remek kapcsolatot ápolunk. Entz Gézárt ismertük igazán közelről, nagyon sok szervezett túrát vezetett, amikor kimentünk egy hétre kifejezetten műemléképületek látogatására. A Tudományos Osztály dolgozóival is nagyon jó kapcsolatunk volt, Koppány Tibi számtalan segítséget nyújtott. Az építészek nagyon felkészültek, egytől-egyig megszállott, elhivatott emberek voltak, talán még a műemlékekkel is álmodtak. Tényleg egy nagyon tehetséges gárda nőtt fel, és ki is nevelték az utódaikat. Sorra említhetném a fiatal építészeket, Nándori Klárit, Káldi Gyulát,⁷⁷ Erő Zolit,⁷⁸ akik most mind jelentős beosztásban vannak, nagyon jó építészek, és nagyon sokat tettek, most is hasznosan tevékenykednek, csak sajnos eltávolodtak a Hivataltól. Az öregek törekedtek arra, hogy kineveljék az utódaikat.

KG: Végezetül azt szeretnénk megkérdezni, az utánpótlásnál maradva, hogy mit üzenne ma egy pályakezdő műemlékesnek?

MI: Meg kellene próbálni feleleveníteni azt a lelkesedést és azt az alázatos hozzáállást, amivel ezek az építészek és egyéb szakemberek közelítettek a műemlék-helyreállításokhoz. Majdnem mindent alárendeltek a hivatásuknak, amit alkotásnak tekintettek. A mai világban már szinte mindent géppel rajzolnak, mindent meg lehet tervezni géppel. Ha bemegy az ember a levéltárba,⁷⁹ és előveszi Möller vagy Lechner egy-egy munkáját, olyan csipkézett, kézzel rajzolt terveket láthat, amire valószínűleg ma már nagyon kevés építész képes. Ez a korszak elmúlt. Nyilvánvalóan a fejlődés hozza magával, hogy egyre kevesebb olyan építészünk van, aki még mindig kitűnően tud szabadkézzel rajzolni. Nem említettem még a beszélgetés során, hogy az első munkáim egyike a sárospataki trinitárius kolostor volt, Makovecz Imre⁸⁰ első VÁTI-s megbízása.⁸¹ Utána dolgoztam még vele, amikor átkerült a Visegrádi

⁷⁷ Káldi Gyula (1950–), építészmérnök. 1974–2012: az OMF és jogutódjainak munkatársa. 2011: a Teleki László Alapítvány kurátora.

⁷⁸ Erő Zoltán (1958–), építészmérnök. Diplomáját 1982-ben a műegyetem Építészmérnöki Karán szerezte. Előbb a Budapest V. kerületi Ingatlankezelő Vállalatnál, majd az OMF Tervezési Osztályán dolgozott. 1989-ben a Leuveni Katolikus Egyetem Történeti Városok és Épületek Központjában műemléki szakmérnöki oklevelet szerzett. A Palatium Stúdió Kft. és a Kortárs Építészeti Központ alapítója. 2004–2014: a négyes metró építész generáltervezője. 2020 óta Budapest főépítésze.

⁷⁹ Például a MÉM MDK műemléki gyűjteményeiben (tervtár, tudományos irattár), illetve a Múzeumi Osztályon, azaz a Magyar Építészeti Múzeumban is megtalálhatók Möller vagy Lechner rajzai.

⁸⁰ Makovecz Imre (1935–2011), építészmérnök, az organikus építészet iskolateremtője, az MMA alapítója, örökös tiszteletbeli elnöke. Diplomáját 1959-ben szerezte meg a műegyetemen. 1959–1977: különböző állami építészirodáknál (BVTV, SZÖVERTV, VÁTI) dolgozik, 1977–1981: a Pilisi Parkerdőgazdaság főépítésze. 1981-ben alapított önálló építészirodát Makona Tervező Kiszövetkezet (később Makona Építész Tervező és Vállalkozó Kft.) néven. 1981-től tanított a műegyetemen, az Iparművészeti Főiskolában, valamint a MÉSZ mesteriskolájában.

⁸¹ Makovecz Imre először 1965-ben foglalkozott a kolostorral. Ezt a munkát a Földművelésügyi Minisztérium Országos Kivitelező és Tervező Vállalat jegyezte: Rózsa György – Bükky Attila – Makovecz Imre: *Sárospatak*,

Erdészethez, de ő a faanyagvédelmet nagyon elhanyagolta. A munkái csodálatosak, de nem lesznek évszázados emlékek. Meg kell nézni a kakasdi vagy a paksi templomot: nagyon munka- és felújításigényesek. De a sevillei kiállítási pavilon egy csoda volt. Egyébként a gyerekeinek a házát a második kerületben ugyanazzal a rendszerrel csinálta, és az erkélyt tartó nagy ágasfa-oszlop teljesen szétrohadt, én újítottam fel neki műgyanta-kiegészítéssel. Ennyit a tartósságról. De ragyogó keze volt.

Úgy gondolom, nagyon szép szakmai életút van mögöttem, szóval elégedett lehetek azzal, amiben részt vettem, és amihez hozzájárulhattam a munkám során.

FDE-KG: Köszönjük szépen!

trinitárius kolostor. Szálló, eszpresszó, étterem. Kiviteli tervdokumentáció. Kézirat. Budapest, 1965. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 5983. A VÁTI 1974-ben tervezte meg az épület felújítását: Makovecz Imre – Léránt József – Arendt Lajos: Sárospatak, trinitárius kolostor. Borostyán Szálló emeleti átalakítása. Kézirat. Budapest, 1974. MÉM MDK, Tervtár, ltsz.: D 11350.